

خپلواکی

استقلال

www.esteqtaal.net

پنجشنبه ۱۳ اکتوبر ۲۰۲۲

دکتور نوراحمد خالدي

په افغانستان کې حکومت، ډيموکراسي او اسلاميزم

ليکوال: ډاکټر نوراحمد خالدي

ژباړن: گوگل

د ۲۰۲۲ کال د اکتوبر ۷

زموږ نسل او هغوی چې له ما څخه لس کاله وروسته زیږیدلی، نن په افغاني ټولنه کې د شپیتو کالو او تر هغه پورته عمر لرونکي نسلونه تشکیلوي، چې اکثریت یې په افغانستان کې او یوه لویه ډله یې په مختلفو هیوادونو کې میشت افغان مهاجرین دي. د نړۍ او په ځانګړې توګه په هیوادونو کې دوی په پرمختللي لويديځ اقتصاد کې ژوند کوي. دا نسل د هېواد د معاصر تاریخ ژوندی شاهدان دی، په تېره بیا د ډيموکراسۍ له لسیزو څخه تر ۱۹۶۴-۱۹۷۳ پورې د عليحضرت محمد ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال، له بلې خوا د ولس د ژوند حالات یادوي. د حاکمیت طریقې او تاریخي پېښې او بدلونونه، او د دې وړتیا لري چې دا شرایط او پېښې په معقول ډول وارزوي.

په تیرو سلو کلونو کې، هغه مذهبي متعصبین چې د پرمختګ یا ماډرنیزم مخالفت کوي، بنسټپال، اسلامپال، او په دې وروستیو کې وهابي او تکفيري ډلې شاملې دي. هغو کسانو چې د ۱۹۶۴-۱۹۷۳ کلونو د ډيموکراسۍ په لسیزه کې د امانی غورځنګ مخالفت کاوه، د فردي او ټولنیزو آزادیو پر ضد یې پیل وکړ. په دې موده کې د ښوونځي پر نجونو د تیزاب شیندل مشهور شول او په لغمان کې د عبدالرحمن، په هرات کې عبدالقادر او په کابل پوهنتون کې د سیدال سخندان د شهادت لامل شول.

ورپسې اسلامپالو د اسلام دين ته د خاتمې د فتوا پر بنسټ د داوود خان د جمهوريت پر ضد پاڅون وکړ او په ۱۹۷۵ کال کې يې له پاکستان څخه د تخريب کوونکو وسله والې ډلې ولېږلې، چې په کابل کې د پلان د وزير علي احمد خرم وژنه او د پنجشېر بغاوت هم په کې شامل دي.

په همدې لړ کې هغه کسان چې د امانې غورځنگ مخالف وو په ۱۹۸۰ او ۱۹۹۰ کلونو کې د بنسټپالو او اسلامي جهادي تنظيمونو په توگه د ولسي پاڅونونو په لیکو کې را ژوندي شول، د خپلو حکومتونو پر وړاندې يې د خلکو مقاومت رهبري کړ او د ثور په اوومه په کودتا کې يې زرگونه ښوونځي وران کړل. په زرگونو بې گناه ښوونکي او زده کوونکي يې وسوځول او شهيدان يې کړل.

لکه څنگه چې پخوانيو استعمارگرانو سل کاله وړاندې د مذهبي بنسټپالنې سره د مقابلې او ملاتړ لپاره دوه گونې طريقه کاروله، نن ورځ معاصر غربي استعمار د خپلو امپرياليستي طريقو سره د خپلو اوسنيو کتو او اوږدمهاله ستراتيژيکو کتو له مخې د افراطيت سره مقابله يا ملاتړ کوي. او د مذهبي افراطي تروريزم په خپراوي کې مهم رول لوبولی دی او دوی زموږ د ملت له برخليک سره په يوه ستره نوې استعماري لوبه کې بوخت دي.

له بده مرغه په تېره يوه نيمه پېړۍ کې په افغانستان کې د سياسي ثبات د نشتوالي په پايله کې حکومتونو ونه شو کړای خپلو خلکو ته اقتصادي او ټولنيزه هوساينه او امنيت برابر کړي، چې په مستقيمه توگه د سلطنتي نظامونو د نسکورېدو، مطلق جمهوريتونو، ديموکراتيک جمهوريتونو، د مجاهدينو اسلامي جمهوريت، او اسلامي امارت، د طالبانو لومړۍ دوره د امريکا د اسلامي جمهوريت نمونه وه.

په افغانستان کې د ډيموکراسۍ تجربه

لومړی بايد وگورو چې ډيموکراسي څه ده؟

په اصل کې دا اصطلاح د دوو يوناني کلمو څخه اخيستل شوې demo چې معنی يې خلک او کريسي معنی لري واک، حکومت. په گډه، دوی هغه کلمه جوړوي چې مور يې نن پوهېږو، چې معنی يې د خلکو ځواک يا د خلکو لخوا حکومت دی. بېلابېل دولتونه په بېلابېلو معناوو پوهېږي. مگر دا سمه ده چې ووايو چې د ډيری لويديځوالو لپاره، دا يوازې يو شی او يو شی معنی لري: د خپل مشر د ټاکلو لپاره په مستقيم ډول د رايې ورکولو حق. نو دا پرته له دې چې ووايو چې ډيری لويديځوال په اتومات ډول دا نظر ردوي چې چين دې ژورې مسلې ته له پاملرنې پرته ډيموکراسۍ ته ارزښت ورکوي. دا

ډول تصور يوه لويه تېروتنه ده. په ډيرو لويديځو هيوادونو کې، په هرو څو کلونو کې عمومي ټاکنې ترسره کېږي چې ټاکل کېږي څوک به راتلونکی حکومت جوړ کړي. که تاسو يو سياسي گوند ومومئ چې تاسو يې خوښوي، تاسو کولی شئ دوی ته رايه ورکړئ او اميد ولرئ چې دوی ستاسو د ارزښتونو استازيتوب کوي کله چې د پالیسۍ جوړولو او نوي قوانينو جوړولو خبره راځي. دې ته نمايشي ډيموکراسي ويل کېږي ځکه چې تاسو واقعي هغه سياسي گوند ته رايه ورکوئ چې تاسو يې باور لرئ، کوم چې ممکن ستاسو د نظرونو استازيتوب وکړي کله چې په پارلمان کې د نوي قوانينو پريکړه وکړي. مگر دا ممکن په ځينو مسلو کې هغه ډول رايه ورنکړي چې تاسو يې خوښوي. په هرصورت، دا د يادونې وړ ده چې ډيری لويديځ ډيموکراسي په حقيقت کې اتباعو ته اجازه نه ورکوي چې په مستقيم ډول خپل مشر ته رايه ورکړي. په استراليا او نيوزيلينډ کې د بيلگې په توگه، رايه ورکول يوازې د ټاکل شوي سياسي گوند نوماندانو لپاره ممکن دي. څوک به په گوند کې د مشرتابه رول په غاړه واخلي او بالاخره د هيواد مشر شي که چېرې گوند وکټي د تړلو دروازو تر شا پريکړه کېږي. مگر په هرو څو کلونو کې په عمومي ټاکنو کې د رايې ورکولو سربيره، دا په حقيقت کې د يو فرد لپاره ناممکن دی چې په هره مسله کې چې په حکومت کې راځي رايه ورکړي. له همدې امله د نمايشي ډيموکراسۍ اصطلاح کارول کېږي.

په افغانستان کې لومړی اساسي قانون

تر دويمې نړيوالې جگړې وروسته په افغانستان کې د مطلقه پاچاهۍ نظام حاکم و، چې اميران او وروسته پاچاهانو مطلق واک درلود او ملت ته د خپلو پرېکړو مسوول نه و. خو له ۱۳۲۵/۱۹۴۶ څخه وروسته چې محمد هاشم خان د خپلې دورې په موده کې خپل ورور شاه محمود خان ته د سدره اعظم په توگه ځای ورکړ، جزوي ډيموکراسي رامنځته شوه. په ۱۳۲۶/۱۹۴۷ کې، د ښاروالۍ لپاره ټاکنې ترسره شوې. دوه کاله وروسته د ملي شورا لپاره هم ورته ټاکنې ترسره شوې. پارلمان د اکثريت ليبرال ډيموکراتانو تر نفوذ لاندې و چې د اساسي قانون د پاچاهۍ لپاره ولاړ و. غالباً په ۱۳۲۹/۱۹۵۰ کال کې د ازادو رسنيو قانون تصويب شو او د سياسي پاڅون يوه دوره رامنځته شوه چې يو شمېر خصوصي اونيزو ورځپاڼو هڅه وکړه چې د ليبرال روڼ اندو خوبونه انځور کړي. په هرصورت، دې ورځپاڼو لږ تر لږه د نوي جوړ شوي انجمنونو، لږ يا لږ منظم سياسي گوندونو په توگه کار کاوه، د پروپاگنډ وسيلې په توگه په لويه کچه بې سواده نفوس. د رسنيو له لارې د شورا اصلاح غوښتونکي غړي د ټولني د واقعيتونو آزاد تبليغيان شول او شاه او سدره عزام احساس وکړ چې په دې حالت کې د حکومت د دوام لپاره دوی ازاد نه دي. (دوپري، ۱۹۸۰، مخ ۴۹۸-۴۹۴).

د مطبوعاتو دوهم قانون په ۱۹۵۰ کال کې په افغانستان کې هغه وخت نافذ شو چې هیواد یو ځل بیا له سیاسي-ټولنیزو پرمختګونو سره مخ شو. د دې قانون تطبیق نه یوازې د غیر دولتي خپرونو لپاره د فعالیت محدود ساحه رامینځته کړې؛ بلکه د هیواد د نورو سطحو روڼ اندو او لوستو رتبه په حقیقت کې د خپلو سیاسي سازمانونو د مرکز د جوړولو لپاره چمتو شوي وو.

انګار، ندای خلق، وطن، نیلاب، ولس او عیني مجلې د دې دورې خپلواکې او نادولتي مجلې دي چې په کابل ښار کې خپرېدې. په همدې حال کې د فاریاب ولایت په مرکز میمنه کې د اتمر غیر دولتي خپرونه خپره شوه. په دې موده کې پامیر، صدا میلټ، پیام افغان، الفبا او زیون د هېواد په مرکز او ولایتونو کې خپرونې خپرې کړې، چې د حکومت سیاسي-ټولنیز افکار او ذوق یې څرګند کړ. په دې موده کې په افغانستان کې د سیاسي ګوندونو او سازمانونو د رامنځته کولو هڅې روانې وې. لکه څنګه چې "وش زلمیان" یا بیداره ځوانان لومړنۍ سیاسي حلقه وه چې په کابل کې تاسیس شوه. انګار خپرندویه ټولنه د فیض محمد انګار تر مدیریت لاندې او ولس د گل پاچا الفت تر مدیریت لاندې د ویش زلمیانو خپرندویه موسسه وه.

د وطن سیاسي حلقه د میر غلام محمد غبار تر مدیریت لاندې وطن مجله خپروله او نداء خلق مجله د خلق ګوند خپرندویه اداره وه چې د ډاکټر محمودي له خوا پیل شوه.

دغو خپرونو د سیاسي افکارو د روزلو د مرکزونو په توګه په هیواد کې د سیاستوالو د نسل د لوړولو توان درلود. د دې خپرونو له لارې را پورته شوي سیاسي نسل وروسته د ډیموکراسۍ د لسیزې (۱۹۷۳-۱۹۶۳) په ټولنیزو - سیاسي پېښو کې مهم رول ولوباوه. حتی ویلای شو چې د ډیموکراسۍ د لسیزې سیاسي مبارزې او سیاسي مطبوعات د شاه محمود خان د دورې د همدغو سیاسي تجربو تسلسل دی.

د سیاسي ګوندونو او منظمې سیاسي مبارزې په اړه د افغانستان د خلکو او ځوان نسل پوهاوی او معلومات د دې خپرونو له لارې لږ تر لږه د هېواد د لوستو طبقو تر منځ خپرېږي.

له بده مرغه په دې دوره کې د ازادو مطبوعاتو تجربه اوږده نه وه او په ۱۹۵۱ کال کې نه یوازې د دې ټولو خپرونو دروازې د حکومت له خوا له کوم قانوني دلیل پرته وتړل شوې. بلکې سیاسي ګوندونه او تنظیمونه هم منحل شول. حکومت په دې خبره راضي نه شو او د وطن، خلق او ویش زلمیانو د تنظیمونو او سیاسي ګوندونو یو شمېر مخکېنې غړي یې ونیول

او بنديان كړل. په دې توگه د داوود خان د واكمنۍ پر مهال د لسو نورو كلونو لپاره افغانستان له ازادو مطبوعاتو، سياسي گوندونو او سازمانونو پرته پاتې شو.

د اساسي قانون ختمول او د محمد داود خان صدارت

په ۱۹۵۳/۱۳۳۲ كې شاه د خپل تره زوی سردار محمد داود د سدره اعظم په توگه معرفي كړ. داوود خان د عصري كولو پلوی و، خو واک او داخلي نظم ته يې د ډيموکراسۍ او فردي ازاديو په ارزښت لومړيتوب ورکړ. کله چې هغه واک ته ورسېد، د نويو اونيزو ورځپاڼو خپرېدل بند كړل او سياسي گوندونو خپل عامه فعاليتونه بند كړل. خو د ملي شورا ټاکنې لا هم په خپلو پايلو كې له لاسوهنې سره ترسره شوې. په ۱۳۳۶ هـ ش كال ۱۹۵۷ كې پوليسو عبدالملك عبدالرحيمزی او بيا يو شمېر نور كسان په بې اساسه او درواغجنو توروونو ونيول. په پايله كې د دوی د خونديتوب احساس چې د ډيموکراسۍ په لنډه موده كې راغلی و، له منځه ولاړ.

خو د داوود خان د پاچاهۍ پر مهال نه يوازې د پخواني حكومت مطبوعاتو كار ته دوام ورکړ؛ بلکې نورې دولتي خپرونې لکه کابل ټايمز، هواد، کيسه، سر ميشت، افغانستان، پيام حق، تامل او تربيه، الفلاح، اريانا، کانو او سنایي او مهري په کابل او د هېواد په ځينو ولايتونو كې تاسيس شوي دي. دا بايد په ياد ولرو چې د هاشم خان په څېر داوود خان هم د مطبوعاتو او بيان پر ازادۍ باور نه درلود. له همدې امله د ده په دوره كې مطبوعات په استبدادي نظام پورې تړلي وو او د روڼ اندو افكارو او د خلكو د غوښتنو انعكاس په هغه سيمه كې نه و.

د محمد داوود په حكومت كې چې د ډيموکراتيکو افكارو د تبليغ او ترويج پر ضد وو، ډيموکراتان تر پېښو لاندې شول او د ټولني لويه برخه ترې نه وه اشنا. له ټاکنو سره د لېوالتيا او نا بلدتيا او په حقيقت كې د ډيموکراسۍ له يو مهم ستني سره نه بلدتيا، په شاليد كې د دغه ډول ناوړه سياست محصول او يا هم يو له مهمو عواملو څخه و.

په هرصورت، اقتصادي پرمختگ د دولتي اقتصادي سيستم په دننه كې د پنځه كلن اقتصادي او ټولنيز پرمختيايي پلانونو له لارې راغلی. په ورته وخت كې، د نوي تعليمي سيستم پراختيا او د حجاب تدريجي كشف د نا اميده روڼ اندو د رتبو په لوړولو كې مرسته وكړه.

په افغانستان كې د ډيموکراسۍ لسيزه (۱۳۴۳ تر ۱۳۵۲ هـ ش)

د هاشم خان، شاه محمود خان او محمد داوود خان د ديكتاتورۍ حكومتونو له كلونو وروسته، د افغانستان خلكو د

لومړي ځل لپاره د (۱۳۴۳ هـ ش) کال د اساسي قانون په مسوده او تطبيق سره د يوه اساسي قانون شاهي دولتي نظام تر لاسه کړ چې له مخې يې سياسي ازادي د بيان حق او د مطبوعاتو ازادي تضمين شوي ده. شاه د حکومت د مشر او د اجرائيه، مقننه او قضايي واکونو په غير مسوولانه او درناوي د واک په ترلاسه کولو سره، د شاهي کورنۍ غړي د اروپايي ديموکراتيکو شاهي هيوادونو د تعامل له مخې د وزيرانو او وزارت مقامونو ته وسپارل. په راتلونکو لسو کلونو کې، چې د ديموکراسۍ لسيزه بلل کېږي، لکه څنگه چې په هر هيواد کې د ديموکراسۍ د نوي سيستم سره، په هيواد کې د سياسي فعاليتونو لوړ کلوڼه گڼل کېږي. لسگونه سياسي گوندونه او په لسگونو غير دولتي سياسي او ټولنيزې ورځپاڼې او مجلې شته چې په هيواد کې د سياسي افکارو او جريانونو د رامنځ ته کيدو او دوام لپاره د افراطي کين اړخو (د خلق، پارکېوم، صالح جاويد په گډون) بنسټ جوړوي. او سخت حق (د اخوان المسلمین د ځوانانو سازمان يا اخوان المسلمین په شمول) چې وروسته په حزب اسلامي او جمعيت اسلامي بدل شو او منځلاري جريانونه (لکه افغان ملت، مساوات). په دې موده کې څو صدراعظمان راغلل او لارل (ډاکټر يوسف، محمد هاشم ميوندوال، دوکتور عبدالظاهر، نور احمد اعتمادي او محمد موسی شفيق). دا دوره په مطبوعاتو کې د سياسي او ټولنيزو افکارو د بيان له ازادۍ سره همغږي وه، مظاهري، د مسلسل اعتصابونه او د محصلينو، استادانو، پوهانو، استادانو او د صنعتي موسساتو د کارکوونکو له خوا لاريونونه وشول.

له بده مرغه د سردار محمد داوود له خوا د ۱۳۵۲ کال د سرطان د مياشتې په ۲۶ نيټه کودتا د محمد ظاهر شاه د اساسي قانون د شاهي حکومت د ړنگيدو، دموکراتيک اساسي قانون د ړنگيدو او د ديموکراسۍ د لسيزې د پای ته رسيدو لامل شوه. دا کودتا په هيواد کې د سياسي بې ثباتۍ د دور پيل دی چې تر نن ورځې پورې دوام لري. دغه کودتا په هيواد کې د بدلونو شرايطو ته په پام سره د پارلماني ديموکراسۍ د پراختيا، د سياسي او ټولنيزو ازادو او د مطبوعاتو د آزادۍ مخه ونيوله او د يوه سړي ديکتاتوري حکومت د رامنځته کېدو لامل شو. په دې وروستيو کې د ايران د شاه، د مصر او سعودي عربستان د ولسمشرانو له ژمنو سره، داود هڅه وکړه چې هغه افسران او کين اړخي عناصر چې د هغه د واک ته د رسيدو مسوليت لري له حکومت څخه لرې کړي او د خلکو ديموکراتيک گوند سره حساب ورکړي. دا عمل د هغه د سقوط او د ۱۳۵۷ کال د هفتم د ثور په کودتا کې د H.D.K.H واک ته د رسيدو لامل شو.

په افغانستان کې د ډيموکراسۍ د خپرېدو د بهير په اړه دوه مختلف نظرونه

ځينې خلک په دې باور دي چې داوود خان غوښتل چې د يادې شوې صدراعظمۍ دوره لږ تر لږه د شلو کلونو لپاره وغځوي، تر څو د خلکو د سواد له پراخولو وروسته په تدريجي ډول ډيموکراسي معرفي شي، اقتصادي وده او د خلکو کلتوري چمتووالی تضمين شي. په دې ستراتيژۍ کې ستونزه دا ده چې وخت د داوودخاني د مطلوب ډيموکراسۍ تدريجي معرفي کولو ته اجازه نه ورکوي. راځئ چې د ايران تجربې ته پام وکړو. په عمل کې، محمد رضا شاه غوښتل چې د داوود خان وړانديز شوی ماډل پلي کړي: لومړی، اقتصادي او ټولنيز پرمختګ، بيا ډيموکراسي. پایله دا شوه چې د تيلو د عايداتو د پراخې پانګونې سره، د ژوند معيار، سواد او روغتيا په حقيقت کې لوړې کچې ته ورسیده، په ورته وخت کې، د ساواک سياسي ناکام سيستم په چټکۍ سره خپور شو. خلکو انتظار ونه کړ چې شاه وعده شوې ډيموکراسي معرفي کړي او اسلامي انقلاب د ډيموکراسۍ پر ځای تر ټولو بد ډول ديکتاتورۍ او عکس العمل رامینځته کړ. که څه هم مذهبي غلبه نه وای کړې، دوهم بديل به د ولسي انقلاب له زړه څخه د کمونيستي نظام جوړول وي.

که په تدريجي ډول د ډيموکراسۍ او يا د داوودخاني موډل په ايران کې د مذهبي انزوا د رامنځ ته کيدو لامل شوی وای، تر کومه حده به په افغانستان کې د دې تجربې تکرار او يا د کمونيستي نظام رامنځ ته کيدل ممکن وي؟ آیا دا ممکنه ده چې په ايران کې د آزادۍ او ډيموکراسۍ د غوښتنو په ټينګولو کې د تعليم د شهرت رول کم شي؟ په افغانستان کې هم همدا اصل دی.

ډيموکراسي د ټولني د فکري او سياسي تحول يو فرصت دی. د افغانستان د تېرو پنځوسو کلونو ټول سياستوال له ۱۳۴۳ تر ۱۳۵۲ کال پورې د ولسواکۍ په لسيزه کې لوی شوي دي. که د ظاهر شاه د ډيموکراسۍ تجربې ته اجازه ورکړل شوې وای، کله چې دولتي بنسټونه، د عامه خدمتونو سيستم، اردو، پوليس، مقننه، د دې بنسټونو د مسلکي کولو (بې سياسي کولو) له لارې، ښه تعليم، ښه تجهيزات او ښه پوهاوی ورکړل شوی وای. د لازمو قوانينو په رامنځته کيدو سره پياوړی شو، له بلې خوا د ګوندونو قانون نافذ شو، ډيموکراتيکو بنسټونو ملاتړ او پياوړتيا وشوه او د ډيموکراسۍ له پایلو څخه هيڅ ډول وېره نه وه، په ډاډمنه توګه ډيموکراسي به په ثابت قدمه قدم وهي. د وخت په تيريدو سره په ټولنه کې اړين بلوغ ته ورسېږي او په يوه اداره بدل شي، دا د ټولني د سياسي اخلاقو اساس ګرځي. هند تر يوه حده پاکستان هم دا لاره غوره کړه او د ډيموکراسۍ د معرفي کولو لپاره يې د خپلو خلکو د هوساينې او سواد د رامنځته کولو انتظار ونه کړ او نن ورځ

مور د دې هیوادونو په جوړښت کې د ډیموکراسۍ په بنسټیز کولو کې د هغې میوې وینو . دا هغه لاره وه چې د برتانیې، فرانسې او امریکا په څیر د ډیموکراتیکو هیوادونو اکثریت تجربه کړې وه. دوی د ډیموکراسۍ د معرفي کولو لپاره د خپلو خلکو د سوکاله او سوکاله کیدو انتظار ونه کړ، بلکې د حکومت او ډیموکراتیکو بنسټونو بنسټونه یې پیاوړي کړل او د ډیموکراسۍ پایلو او لاسته راوړنو ته یې درناوی وکړ.

له همدې امله زما لپاره په ختو پوښل شوې ډیموکراسي چې د بیان ازادي او د دولتي واک اخیستو په ډیموکراتیکو پروسو کې د خلکو د گډون آزادي تضمینوي د هغه دیکتاتورۍ څخه زر ځله ارزښت لري چې د خلکو لپاره پلونه او تونلونه جوړوي. دا مه هېرئ، چې یوه لنډه ډیموکراسي هم د خلکو د امنیت ساتلو توان لري، لکه څنګه چې مور د ظاهر خان د ډیموکراسۍ په لسیزه کې له هماغه امنیت او مصونیت څخه برخمن وو!

د ډیموکراسۍ په لسیزه کې د اساسي قانون شاهي نظام (۱۹۷۳-۱۹۶۴)

د نوي اساسي قانون د پلي کولو له لارې په دولتي اداره کې د اصلاحاتو په راوستلو، د حکومت واک په درېیو څانګو ویشل، خلکو ته د دولتي ادارې په سپارلو او د غیر خانداني چانسورانو په معرفي کولو او د بیان او مطبوعاتو د ازادۍ د تضمینولو له لارې شاه هڅه وکړه چې د اړتیا وړ سیاسي شرایط پوره کړي. د یو مسؤل حکومت لپاره ټولنیز شرایط او د هیواد د اقتصادي او ټولنیز پرمختګ پر وړاندې د سیاسي او ټولنیزو عواملو د له منځه وړلو لپاره ملت ته ولاړ شئ. د هاشم خان، شاه محمود خان او محمد داوود خان د استبدادي حکومتونو له کلونو وروسته چې کیسې مو له خپلو پلرونو او نیکونو اورېدلې وې؛ زموږ نسل په ځوانۍ کې د ۱۹۶۴ (۱۳۴۳ هـ ش) کال د اساسي قانون په مسوده او تطبیق سره د پاچاهۍ نظام ترلاسه کړ چې له مخې یې سیاسي ازادي، د افکارو د بیان حق او د مطبوعاتو ازادي تضمین شوې وه. شاه د غیر مسوولانه او باعزته موقف په ترلاسه کولو سره د حکومت مشر شو او اجرایوي، مقننه او قضایي واکونه یې خلکو ته وسپارل او د شاهي کورنۍ غړي یې د وزیرانو او وزارت په لوړو مسؤولیتونو کې له کار کولو منع کړل. د اروپا ډیموکراتیکو شاهي هیوادونو د تعامل سره سم.

په راتلونکو لسو کلونو کې چې د ډیموکراسۍ لسیزه بلل کېږي، څو وزیران (ډاکټر محمد یوسف، محمد هاشم میوندوال، دوکتور عبدالظاهر، نوراحمد اعتمادی او محمد موسی شفیق) راغلل او لاړل. دا دوره په مطبوعاتو کې د سیاسي او ټولنیزو افکارو د بیان له ازادۍ سره همغږي وه، مظاهري او د مسلسل اعتصابونه او د محصلینو، استادانو، پوهانو او

د صنعتي موسساتو د استادانو او کارکوونکو د راغونډیدو سره د کین اړخو او سخت دریځو ښي اړخو د هڅولو لپاره. د ډیموکراسۍ په لسیزه کې، د هر هیواد په څیر چې د نوي ډیموکراسۍ سیستم لري، په افغانستان کې د بیدارۍ او سیاسي فعالیتونو د عروج کلونه گڼل کېږي. په لسگونو فکري جریانونه او سیاسي گوندونه او په لسگونو وړیا غیر دولتي سیاسي او ټولنیزې ورځپاڼې او مجلې شتون لري چې په هیواد کې د سیاسي افکارو او جریانونو د تنظیم او دوام لپاره بنسټ چمتو کوي، په شمول د کین اړخو (خلق، پرچم، شعله جاوېد) او افراطي راست (د ځوانانو د سازمان په شمول، اخوان المسلمین چې وروسته بیا حزب اسلامي او جمعیت اسلامي جوړ شول) او منځلاري ملتپاله جریانونه (لکه افغان ملت، مساوات یا ډیموکرات مترقی)).

دا هغه وخت و، چې د هېواد په فکري حلقو کې د نړۍ د بېلابېلو نظرونو او د نړۍ د شخړو په چوکاټ کې د اقتصادي-ټولنیز پرمختګ بېلابېلې ښي په پراخه کچه مطرح شوې.

غربي ډیموکراسي

د ډیموکراسۍ په لویدیځ مفهوم کې دوه ژورې ستونزې شتون لري. لومړی د جدي تاریخي شالید نشتوالی او دوهم د قومونو کلتوري توپرونو ته د درک او درناوي نشتوالی دی.

لومړی - د جدي تاریخي شرایطو نشتوالی

د لویدیځوالو په ذهنونو کې ډیموکراسي د خپل وخت او ځای له یوې ځانګړې سیاسي بڼه څخه د ټولو وختونو او ټولو هیوادونو لپاره یو نړیوال شکل ته وده ورکړې ده. په داسې کولو سره، د تاریخي شرایطو هر ډول احساس له لاسه ورکوي. دا ډول فکر ژوره نیمګړتیا ده. هیڅ سیاسي بڼه ابدی نه ده. هرڅوک د خپل وخت او شرایطو محصول دی. لویدیځ ډیموکراسي له دې قاعدې څخه استثنا نه ده. د ډیموکراسۍ راتلونکې، حتی پخپله لویدیځې، نه ډاډه دی او نه تضمین شوی.

دا تصور چې د لویدیځ طرز ډیموکراسي یوه دایمي پدیده ده په دې باور دي چې هغه اساسي شرایط چې په تیرو ۷۰ کلونو کې یې په لویدیځ کې ساتلي دي، په ځانګړې توګه د متحده ایالاتو او برتانې په قضیه کې به تل دوام وکړي. مګر په دې وروستیو کې دا په زیاتیدونکې توګه روښانه کیږي چې دا حالت د دوام لپاره نشي اټکل کېدی. ډیموکراسي په یو شمیر لویدیځو هیوادونو کې ښه روغتیا لري. وضعیت د ۱۹۳۰ لسیزې راهیسې تر بل هر وخت خراب دی. د یادولو وړ ده چې

د ډيموکراسۍ لپاره د ولسمشر بايدن غوندې په اړه يو څه خورا مسخره وه چې د متحده ايالاتو لخوا د ۲۰۲۱ په دسمبر کې په مرکزي او سويلي امريکا کې د لويديځ ستايل ډيموکراسۍ ته وده ورکولو لپاره جوړه شوې وه. دا په داسې وخت کې راځي چې په متحده ايالاتو کې ډيموکراسي هيڅکله کمزورې يا ډير تر گواښ لاندې نه وه، يقينا د کورنۍ جگړې راهيسې نه. دا تقريبا داسې و لکه څنگه چې د ۲۰۲۱ په پيل کې په کيبيټل هيل کې فساد هيڅکله نه و پېښ شوی مگر يوازې يو بد خوب و.

موږ بايد ځان ته يادونه وکړو چې ډيموکراسي يوازې په لويديځ کې له ۱۹۴۵ راهيسې واکمنه ده. د جگړې په دوره کې، ډيموکراسي، لږ تر لږه په اروپا کې، په ډيرو لږو هيوادونو پورې محدوده وه. يوازينی اروپايی هيوادونه چې فعال ډيموکراتيک سياسي ادارې لري چې د ۱۹۱۸ او ۱۹۳۹ ترمنځ ټوله موده يې ژوندي ساتلی انگلستان، فنلینډ، د آيرلينډ آزاد دولت، سويډن او سويس وو. دا هيوادونه د اروپا د نفوس ډير لږ اقليت لري. لوی اکثريت د ديکتاتوری په مختلفو ډولونو کې ژوند کاوه. د ځينو لپاره، ډيري يا په ټوله دوره کې، د ډيموکراسۍ د منحل کيدو ډيري لاملونه وو، مگر تر ټولو مهم يې د لوی ډيپريشن ويجارونکي اغيزې او پايلې وې، چې د فاشيزم شرايط يې رامینځته کړل او د ډيموکراسۍ شرايط يې کمزوري کړل. په مقابل کې، له دويمې نړيوالې جگړې وروسته د غربي ډيموکراسۍ د برياليتوب اصلي لامل له ۱۹۴۵ څخه تر ۱۹۷۰ لسيزې پورې د اقتصادي ودې اوږده موده وه، چې له هغې وروسته وده دوام لري، خو تر ۲۰۰۷ کال پورې په خورا تېته کچه. مگر د ۲۰۰۸ مالي بحران يو لوی بدلون گڼل کېږي، کوم چې د متحده ايالاتو په گډون په ډيرو لويديځو هيوادونو کې د اشرافو او واکمن بنسټونو ترمنځ د ناخوښۍ لامل شوی. انگلستان، ايتاليا، فرانسه او يونان. مگر ترټولو ډراماتيک مثال پخپله متحده ايالات وو. د ډونلډ ټرمپ په راتگ سره تفرقه زياته شوې، دريځونه يې قطبي شوي، د پاپوليزم او ملتپالنې وده او د واکمنو اشرافو سره دښمني زياته شوې ده. په کيمبرج کې د عامه پالیسۍ د بنييت انستيتيوټ لخوا د مطالعاتو له مخې، د انکلو سيکسون هيوادونو کې د ډيموکراسۍ مخ په ډيريدو بحران شتون لري، د ۱۹۹۵ راهيسې د ډيموکراسۍ دوه چنده کيدو سره نا رضايټي. ډيري احتمال، دا ډول نا رضايټي به دوام ومومي. حتی د متحده ايالاتو د ډيموکراسۍ راتلونکې چې د لويديځ ډيموکراسۍ اوږده مرکز دی، اوس له يقين څخه لرې دی.

حکومت د خلکو په خدمت کې

نور بيا...